

МЕЃУНАРОДЕН ЦЕНТАР ЗА СЛАВЈАНСКА ПРОСВЕТА - СВЕТИ НИКОЛЕ

«МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД»
(ПРАВО И ПОЛИТИКОЛОГИЈА)

СПИСАНИЕ
на научни трудови

**ДВАНАЕСЕТТА МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
„МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД“
МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ
„ГАВРИЛО РОМАНОВИЧ ДЕРЖАВИН“
СВЕТИ НИКОЛЕ - БИТОЛА**

Година VIII

Број 2

Април 2021

- СВЕТИ НИКОЛЕ, Р. СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА -
- 2021 -

Издавач: Меѓународен центар за славјанска просвета - Свети Николе

За издавачот: м-р Михаела Ѓорчева, директор

Наслов: «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД» (ПРАВО И ПОЛИТИКОЛОГИЈА)

Организационен одбор:

Претседател: проф. д-р Јордан Ѓорчев

Заменик претседател: д-р Стромов Владимир Јуревич, Русија

Член: м-р Борче Серафимовски

Член: м-р Милена Спасовска

Уредувачки одбор:

Проф. д-р Ленче Петреска - Република Северна Македонија

Проф. д-р Александар Илиевски - Република Северна Македонија

Проф. д-р Мирослав Крстиќ - Република Србија

Проф. д-р Момчило Симоновиќ - Република Србија

Проф. д-р Тодор Галунов - Република Бугарија

Проф. д-р Даниела Тасевска - Република Бугарија

Доц. д-р Хаџиб Салкиќ - Република Босна и Херцеговина

Проф. д-р Татјана Осадчаја - Руска Федерација

Доц. д-р Вера Шунаева - Руска Федерација

Уредник: проф. д-р Јордан Ѓорчев

Компјутерска обработка и дизајн: Адриано Панајотов, Маја Маријана Панајотова, Стефан Ѓорчев

ISSN (принт) 1857-9299

ISSN (онлајн) 1857-9302

Адреса на комисијата: ул. Маршал Тито 77, Свети Николе, Р. Северна Македонија

Контакт телефон: +389 (0)32 440 330

Уредувачкиот одбор им се заблагодарува на сите учесници за соработката!

Напомена:

Уредувачкиот одбор на списанието «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» не одговара за можните повреди на авторските права на научните трудови објавени во списанието. Целосната одговорност за оригиналноста, автентичноста и лекторирањето на научните трудови објавени во списанието е на самите автори на трудовите.

Секој научен труд пред објавувањето во списанието «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» е рецензиран од двајца анонимни рецензенти од соодветната научна област.

Печати: Печатница и книжарница „Славјански“, Свети Николе

Тираж: 100

МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ
ИСТОК - ЗАПАД
ПРАВО И ПОЛИТИКОЛОГИЈА

Нада Донева

Универзитет „Гоце Делчев“ Штип
Р. Северна Македонија

ДЕЦА НА УЛИЦА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА И НИВНАТА РАНЛИВОСТ ВО ОДНОС НА ТРГОВИЈАТА СО ЛУЃЕ

АПСТРАКТ: И покрај тоа што Република Северна Македонија се профилира како потписничка и држава која ги ратификувала најзначајните документи кои на меѓународно ниво ги штитат правата на човекот, особено документите чија цел на донесување е заштита на правата на детето, сепак, состојбата на национално ниво е алармантна и повикува на здружена општествена акција за длабоко навирање во проблемите кои раѓаат деца на улица и изнаоѓање на ефективни насоки и мерки за нивно надминување и отргнување на децата кои скоро во некој град ни посакуваат добредојде на најфреквентните улици. Овие деца се најдостапен плен на организираниите мрежи на трговци со луѓе, кои ги инволвираат во своите криминални активности по пат на нивна експлоатација во различни облици.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: трговија со луѓе, права на детето, деца на улица, жртви на тргување со луѓе, експлоатација.

STREET CHILDREN IN REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA AND THEIR VULNERABILITY TO HUMAN TRAFFICKING

ABSTRACT: Despite the fact that the Republic of North Macedonia is profiled as a signatory and a country that has ratified the most important international documents that protect human rights, in particular documents whose purpose of enactment is the protection of the rights of the child, the situation at the national level is alarming and calls for joint social action to go deeper into the problems that create street children and find effective directions and measures to overcome them and remove children which in almost every city welcome us on the busiest streets. These children are the most accessible prey to organized networks of traffickers, who involve them in their criminal activities through their exploitation in various forms.

KEYWORDS: human trafficking, children's rights, street children, victims of human trafficking, exploitation.

ВОВЕД

Во однос на појавата на деца на улица/улични деца во Република Северна Македонија и за определбата на поимот, кај нас всушност постојат само деца на улица; имено, во РС Македонија не постојат во вистинска смисла на зборот улични деца, туку децата кои престојуваат на улица имаат домови и семејства, но економската состојба на семејствата е на многу ниско ниво и отсуствува родителска грижа и заштита.¹ Деца на улица се деца кои најголем дел од времето го поминуваат на улица, но се враќаат

1. Влада на Република Македонија. Министерство за труд и социјална политика. Мултидисциплинарен протокол за постапување (идентификување и упатување) со деца на улица/улични деца во Република Македонија. 2010, 19.

дома обично ноќе за таму да ја поминат ноќта. Различно од нив, деца од улица се оние деца кои живеат на улица, постојано се таму и ја поминуваат ноќта на улица.

Децата се лесна мета на трговците со луѓе и стануваат субјекти на повеќе начини на злоупотреба од нивна страна (сексуална експлоатација, присилна работа, жртви на ланецот на трговија на органи), стекнувајќи за себе приходи, претежно недоволни од нивната еднократна злоупотреба, која ги наведува на продолжено вклучување на децата во испланираните дејствија на трговците, претставници на организираните криминални банди кои се носители на трговијата со луѓе на одредено подрачје. Според Светската здравствена организација, злоупотребата или пак занемарувањето на детето, ги опфаќа сите облици на физичко и/или емоционално злоупотребување, сексуална злоупотреба, немарно постапување со детето, како и економска или пак друг вид експлоатација, што доведува до вистинско или потенцијално нарушување на здравјето на детето, неговиот опстанок/преживување, развојот или достоинството во рамката на односот кој вклучува одговорност, доверба или моќ. Експлоатацијата на дете подразбира секаков вид на комерцијално и секој друг вид искористување на детето за било каков облик на корист за други личности: користење на детето за работа, проституирање, користење на детето за порнографски претстави или снимање порнографски материјал, киднапирање деца со цел сексуално искористување или пак нивна продажба итн.² Овие активности го нарушуваат физичкото и ментално здравје на детето и предизвикуваат пореметувања, односно нарушувања на моралниот, социјалниот и емоционалниот развој на детето. Уличните деца, односно децата на улица, секојдневно се повеќекратно изложени на ризикот да станат жртви на било кој од наведените видови злоупотреба или занемарување поради начинот и условите на живот, отсуството на родителска грижа, заштита и контрола, како и лесната достапност за потенцијалните сторители.

Според податоците на Првата детска амбасада во светот - Меѓаши, 5 - 6% од вкупниот број на деца во РСМ не се вклучени во образовниот систем, 2000 деца го поминуваат своето детство на улица, живејќи под ведро небо и без родителска грижа и надзор, а само 9 - 15% (зависно од општината во која живеат) од децата се вклучени во предучилишно образование. Притоа, децата кои се на улица, се категоризираат во неколку групи: деца без родители, деца со еден родител, деца на разведени родители, деца во нарушени семејни односи, а околу 30% од децата на улица, се деца без родители.³ Децата на улица во РС Македонија ги има од сите возрасти и националности, но најмногубројни (58 %) се Ромите. Исто така, загрижува и сознанието дека: 15,5% од децата на улица се од предучилишна возраст, 64% се на возраст од 7 до 14 години, 88, 5 % манифестираат социјално неприфатливо однесување, а 11, 5% имаат толерантно социјално однесување.⁴

Дискутабилно е прашањето дали организираното детско питање е нова или долгогодишна појава, која што само од неодамна е признаена како форма на трговија со луѓе. Иако трговијата со луѓе заради организирано детско питање е идентификувана како нова појава во извештаите на надлежните истражувачи во регионот на државите од Западен Балкан, одредени информации упатуваат дека не се работи за нова појава во регионот, туку само појава која неодамна

2. *ibid*, 22.

3. Повеќе на: http://www.childresembassy.org.mk/detski-trud-ns_article-12-juni-megjunaroden-den-protiv-zloupotreba-na-detskiot-trud.nspix

4. http://www.childresembassy.org.mk/detski-trud-ns_article-12-juni-megjunaroden-den-protiv-zloupotreba-na-detskiot-trud.nspix

е препознаена како потенцијална форма на трговија со луѓе. Меѓутоа, сите релевантни меѓународни извешати го подведуваат овој облик на злоупотреба на правата на милиони деца и жени ширум светот, под недозволената и опсежно инкриминирана трговија со луѓе. Принудното питање е една од формите на трговија со луѓе на која се подложни деца и возрасни, а под висок ризик се и луѓе со физички и ментални проблеми и пречки во развојот.⁵

1. АНАЛИЗА НА ПОДАТОЦИ ЗА БРОЈ НА ДЕЦА НА УЛИЦА НА ТЕРИТОРИЈА НА РСМ⁶

Во период на последните десет години на територијата на Република Северна Македонија се регистрирани 490 деца на улица, како збир на евидентирани лица од оваа категорија во рамки на сите Центри за социјални работи на територија на државата. Повеќето од нив (262) се лица од женски пол, а останатите (228), се машки лица. Според возраста, најголем број од нив (415) се деца, односно лица кои не навршиле 15 години, значително помал број (11), се постари малолетници, односно лица од 16 - 18 годишна возраст. Интересен е податокот за припадност во оваа категорија на лица постари од 14, односно 18 години, односно лица кои припаѓаат на возрасната група од 19 - 44 години. Најстарите регистрирани лица во оваа категорија се на возраст над 65 години.

Како што наведува и суштината на категоријата „деца на улица“ и врз основа на евидентните податоци, најризична група на лица од вклучување во нелегални улични активности, кои неретко остваруваат и битие на тргување со лица, се деца од женски пол, односно малолетни девојчиња. Големо учество во вкупниот број на деца на улица, имаат и машките деца, додека возрасните жртви се застапени со евидентно многу помал број од децата, односно малолетните лица. Овој податок е во прилог на потврдување на фактот за загрижувачки големата застапеност на деца на улица, девојчиња и момчиња, на територијата на државата.

Во првата година од истражувачкиот период, на територија на РС Македонија, регистрирани се 15 деца на улица. Веќе во наредната година, забележливо е нагло зголемување на бројот на лица од оваа категорија, кога се регистрирани 50 деца низ улиците во државата. Блиску до оваа е и бројката во наредната (2012) година, кога е евидентиран најголем број на деца на улица (53) во целиот истражувачки период. Од 2013 година (кога се евидентирани 28 деца на улица), започнува тренд на намалување на бројот на евидентирани деца на улица, чиј пад е значително голем во 2016 година, кога се регистрирани само 9 деца на улиците низ Македонија, број доста помал во однос на податоците за претходните две години, кога се регистрирани 32 (во 2014 година), односно 31 (во 2015 година) дете на улица. Вака мал, бројот на евиденции за деца на улица се задржува и во

5. Детектирани се три можни начини на одговор на присилно детско питање: 1. Заштита на децата преку ефективни правни рамки, измена или промовирање на ново законодавство каде што е потребно, поткрепени со спроведување на законот и соодветно обезбедување на социјална помош; 2. Развивање на стратегии за спречување на присилно питање кои се однесуваат на основните причини на истото, како сиромаштија и дискриминација; 3. Во отсуство на мерки за заштита и превенција, помагање на децата на краток рок, вклучувајќи обезбедување на пристап до училиште, основна здравствена заштита и поддршка во врска со прашања како што се злоупотреба на дрога и сл. Како и во однос на останатите злоупотреби на детските права, владите имаат примарна должност да одговорат на присилното детско питање. Сепак, невладиниот сектор во дадена заедница, работодавачите, семејствата и други актери, исто така може да имаат улога која треба добро да ја проучат и одиграат, со оглед на тоа дека се работи за повреда на правата на највулнерабилната категорија - децата.

6. Состојбата со деца на улица во РС Македонија е утврдена врз основа на анализа на податоци за бројот на регистрирани деца на улица на територија на државата за периодот од 2010 до 2020 година, чија достапност е обезбедена од електронската база „Лирикус“ во рамки на Јавната установа Завод за социјални дејности - Скопје.

наредните, а и во последната година од истражувачкиот период (2020), кога се евидентирани 10 деца на улица во државата.

Падот на бројот на деца на улица после 2015 година, најавува тренд на намалување на бројот на евидентирани идентификувани и згрижени деца, тргнати од улиците низ државата, што од една страна е показател за ефективната државна политика во однос на обезбедување на нормални услови за живот за сите граѓани, како и спроведување на заостреното казнено законодавство во насока на казнување на организирани криминални групи кои се збогатуваат на трудот и експлоатацијата на најранливата категорија граѓани - децата, но од друга страна, ваквиот податок може да биде индикатор за несоодветно постапување на надлежните органи (МВР и ЦСР) во рамки на нивната теренска работа и собирање, идентификација и засолнување на децата на улиците, во насока на нивно безбедно враќање дома во кругот на своите семејства. Овде може да се земе во предвид и фактот дека во услови на пандемија, ЦСР работат со намален капацитет, ретко излегуваат на терен и контактот со ризичните групи е редуциран, а од овде и можноста за нивна идентификација како потенцијални жртви на трговија со луѓе.

Во однос на припадноста на одредена етничка заедница, не е позната етничката припадност на 1 евидентирано дете на улица, а исто така, само 1 регистрирано дете на улица припаѓа на сосема ретко застапен етникум. Од децата на улица чија етничка припадност е позната, најголем број (452) се припадници на Ромската етничка заедница. Понатаму, доста помал дел од бројот на евидентирани деца на улица жртви, остваруваат лица од Македонска националност (22 деца на улица). Во помал број, застапени се и лица од Турска националност (9 деца на улица). На улиците низ РСМ, бројот на деца на улица од Албанска и Српска националност, изнесува по 2 деца од секоја од овие националности одделно, а 1 евидентирано дете на улица е со етничка припадност Бошњак.

Евидентните податоци за етникумот на децата на улица, го потврдува фактот дека децата од Ромска национална припадност се најризична група, односно група која е најзастапена на улиците низ државата и изложена на ризик од инволвирање во било какви недозволени активности со цел остварување приход за организирани групи кои ги принудуваат да питачат, крадат и да остваруваат битие на друг криминалитет, неретко и на акти на трговија со луѓе, а сосема мала и несигурна заработувачка за нивните родители и останати членови на семејството. Ваквата состојба во државата е показател на високиот праг на сиромаштија кој постои особено во круговите на семејствата од ромска национална припадност во државата и потребата од обезбедување на еднакви услови за живеење на сите застапени етнички малцинства. Податокот за бројот на Македонци - деца на улица, упатува на заклучок дека и мнозинството живее во сиромашни услови, кои го наведуваат на пристапување кон нелегални активности. Ова е податок кој не смее да се занемари во контекст на заложување на државата првенствено кон намалување на прагот на сиромаштија во национални рамки, како основна причина за изложување на највулнерабилната група - децата на улица со цел нивно искористување за остварување на нелегални профити кои го потхрануваат криминалитетот во државни рамки.

Според местото на евидентирање и идентификација на деца на улица, најголем број на деца на улица во периодот од 2010 до 2020 година, односно вкупно 220 деца на улица, е регистриран во рамки на Јавната установа Меѓуопштински

Центар за социјални работи Скопје. Значително помал, но сепак загрижувачки број на деца од оваа категорија, е евидентиран во рамки на ЈУМЦСР Битола (76) и Куманово (66). Во рамки на ЈУМЦСР Кичево и Прилеп, регистрирани се по 21, односно 20 деца на улиците низ општините, а во ЈУМЦСР Велес и Кавадарци, регистрирани се по 18 деца на улица, додека во ЈУМЦСР Неготино, 17 деца на улица. Останатиот дел регистрирани деца на улица, во помал број се идентификувани и евидентирани во рамки на помалите општини.

Видливите податоци покажуваат дека појавата со негативен предзнак - деца на улица, е застапена во скоро сите делови од државата, односно нејзино евидентирање изостанува единствено во неколку општини (13) и бројот на регистрирање на лица припадници на категоријата деца на улица е алармантна и повлекува потреба од итно преземање на соодветни мерки за нејзино искоренување и отстранување на најраналивата категорија од улиците низ Македонија, функционални за соодветна заштита на деца - потенцијални тргувани жртви и соодветна превенција од влетување во кругот на трговци со луѓе. Ваквата состојба, истовремено е показател и дека во поголемите места на живеење, односно општини со мешовита етничка припадност, веројатноста да постои и да се евидентира дете на улица, е поголема, па одовде, бројот на регистрирани лица од оваа категорија е доста поголем во однос на помалите градови, во кои живее помал дел од населението чиј етникум не е толку мешовит.

2. ПРЕПОРАКИ ЗА ИДНО ДЕЈСТВУВАЊЕ

Анализата на обезбедените податоци за состојбата со деца на улица на територијата на Република Северна Македонија, упатува на утврдување на неколку основни препораки во однос на јакнење на капацитетите на даватели на услуги на социјална заштита кога на лицата тоа им е неопходно, односно по нивно идентификување како жртви на трговија или нивно лоцирање и собирање од улица. Имено:

- » Намалување на прагот на сиромаштија како клучен чекор во превенцијата и сузбивањето на трговија со луѓе во рамки на државата и елиминирање на појавата деца на улица;
- » Зголемување на мерките за помош и поддршка на ризични групи, со посебен осврт на деца на улица;
- » Унапредување на соработката помеѓу центрите за социјална работа, владините институции и граѓанскиот сектор во поглед на остварувањето и заштитата на правата на децата;
- » Зајакнување на капацитетите во центрите за социјална работа за препознавање на семејства кои се со зголемен ризик од запоставување и злоставување на децата;
- » Дефинирање на поимот деца на улица во законска рамка, како применлива дефиниција во целосната регулатива која овозможува превенција и заштита на децата кои се предмет на експлоатација;
- » Формирање на мултидисциплинарни мобилни тимови и остварување на теренска работа и брза интервенција како норматив во работењето на номинираните лица во рамки на центрите за социјална работа во насока на превенција и детектирање и згрижување на деца на улица и примена на унифициран модел на овие тимови на локално ниво низ цела држава;
- » Обезбедување на поголем број на сервисни служби за дневно прифаќање на деца на улица на локално ниво во рамки на целата

- територија на државата, како времено решение по кое ќе следи трајно решавање на проблемот и целосна инклузија на семејството и детето со натамошно следење на состојбата;
- » Специјализација и професионализација на сите лица кои работат со деца во ризик, а особено деца - жртви на било кој облик на запоставување, како што се: сексуално, физичко, емоционално запоставување, малолетничка деликвенција и злоупотреба на дрога;
 - » Преземање на сите можни мерки за евиденција и запишување на сите деца во матичните книги на родени, за што е потребна меѓусекторска и регионална соработка;
 - » Сензибилизација и едукација на општата популација за штетноста од детското просење;
 - » Насочување на државните политики кон обезбедување на еднакви услови за живеење на сите застапени етнички малцинства во државата, особено во однос на недискриминација и почитување на правата на Ромите, процес кој треба да започне на локално ниво, а со цел отстранување на децата од Ромска етничка заедница од улиците.

ЗАКЛУЧОК

Анализата на постојната состојба со постапувањето со децата на улиците низ државата, укажува на формален недостаток од правни и формално регулирани критериуми за пријавување, упатување и постапување со децата на улица, како и механизми за соработка помеѓу институциите што работат со оваа категорија на деца и за следење и проценка на квалитетот на услугите што им се обезбедуваат на засегнатите деца и нивните семејства. Овде, се истакнува потреба од зајакнување на капацитетите на центрите за социјална работа преку формирање на мултидисциплинирани тимови за брза интервенција во нивни рамки, кои ќе претставуваат унифициран модел на вакви тимови на локално ниво низ цела држава.⁷ Улогата на меѓуопштинските центри за социјална работа во однос на спречување на појавата „деца на улица“ и работа со вакви деца, треба да се истакне и преку делегирањето обврски за препознавање на семејства со зголемен ризик од запоставување и злоставување на децата и нивен правилан третман, кој ќе значи работа со членовите на семејствата во насока на детектирање и отстранување на факторите кои го загрозуваат нивниот опстанок и продуцираат криминогени форми на однесување во нивни рамки.

Јакнењето на јавната свест за појавата која неизбежно нè поздравува секојдневно на улица, но и за опасноста од сè помасовното вовлекување на децата во криминални активности кои го остваруваат битието на трговија со луѓе, преку кампањска работа на средствата за јавно информирање, ќе им помогне на граѓаните како да ги препознаат запоставените и злоставувани деца на улица и ќе ги информира на кого можат да му се обратат за помош. Притоа, нужна за ефективни локални политики во однос на превенирање и сузбивање на појавата деца на улица и отстранување на последиците кои може да ги предизвика, вклучувајќи и најтешки форми на експлоатација на децата, е соодветна евиденција на сите пријавени деца кои биле затечени на улица и притоа биле искористени при вршење на законски недозволен работи, кои во основа ги повредуваат нивните права.

7. Министерство за труд и социјална политика. Национален механизам за упатување на жртви на трговија со луѓе. Анализа: деца на улица и организирано питање. 2007, 18.